

Karakter ve Değer Eğitimi: Değerlerin Sınıflandırılması

Prof. Dr. Selahiddin Öğülmüş

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakóltesi

DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

- ▶ Değerler farklı ölçütlere göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin değerler ilgili oldukları alanlara göre (örneğin çalışma/iş değerleri, sosyal değerler, aile değerleri vb.) sınıflandırılabilir. Ya da nihai amaçlarına göre (terminal değerler) veya bireyi bu amaçlara götüren davranışlar (araçsal değerler) şeklinde sınıflandırılabilir.
- ▶ Farklı araştırmacılar tarafından yapılan bazı sınıflamalar örnek olarak incelenebilir.

DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

- ▶ Kuramsal, Ekonomik, Estetik, Sosyal, Politik, Dindar (Eduard Spranger; Allport, Venan ve Lindzey)
- ▶ Amaç Değerler X Araç Değerler (Rokeach)
- ▶ Pragmatik Değerler X İdeal Değerler (Lenski ve Lenski)
- ▶ Güç, Başarı, Hazcılık, Uyarım, Özyönelim, Evrenselcilik, İyilikseverlik, Geleneksellik, Uyma, Güvenlik (Schwartz)
- ▶ ...
- ▶ ...
- ▶ ...

Eduard Spranger ve 6 Kişilik Tipi

- ▶ Alman filozof ve psikolog.
- ▶ Wilhelm Dilthey'nin öğrencisi olan Spranger, Berlin'de doğmuş (27 Haziran 1882) ve Tübingen'de (17 Eylül 1963) ölmüştür.
- ▶ Spranger, o dönemin deney odaklı psikoloji kuramlarına karşı, adeta «kendini savunma» eylemi olarak bir felsefi pedagoji geliştiren hümanist biri olarak kabul edilir.

Eduard Spranger ve 6 Kişilik Tipi

- ▶ Spranger, idealleri veya değer yönelimlerini (kişilerin baskın değerlerini) dikkate alarak insan kişiliklerini 6 gruba ayırmıştır.
- ▶ Kişilik kuramları pedagojisine de katkıda bulunan Spranger, *İnsan Tipleri (Types of Men)* adlı eserinde 6 insan tipi tanımlamıştır:

Eduard Spranger ve 6 Kişilik Tipi

- 1. Kuramsal tip:** Bu tipin temel ilgisi, gerçeğin keşfidir. Bilgiyi araştırma, keşfetme, analiz etme ve sistemleştirme tutkusu baskındır.
- 2. Ekonomik tip:** Bu tipler neyin yararlı olduğu ile ilgilidirler. Aynı zamanda faydacı olan bu tiplerde zaman, para ve kaynaklar dâhil tüm yatırımlardan getiri / kazanç elde etme tutkusu baskındır.
- 3. Estetik tip:** Bu tipler için en önemli değer, biçim ve uyumdur. Dünyaya ilişkin izlenimlerini deneyimleme, yaşamda biçim ve uyum tutkusu baskındır.
- 4. Sosyal tip:** Bu tipler için en önemli değer, başkalarının sevgisidir. Kendini, zamanını ve kaynaklarını başkalarının potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaya yatırma tutkusu baskındır.
- 5. Politik tip:** Bu tipler için öncelikle güç ve iktidar önemlidir. Başkalarını etkileyebilecek bir pozisyona ulaşma ve bu pozisyonu başkalarının duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemek için kullanma tutkusu baskındır.
- 6. Dindar / Geleneksel tip:** Bu tipler için en önemli değer birlik/bütünlüktür (unity). İlahi veya ideal olarak hayatın en önemli anlamını araştırma ve bunu izleme; hayata dair bir sisteme ulaşma tutkusu baskındır.

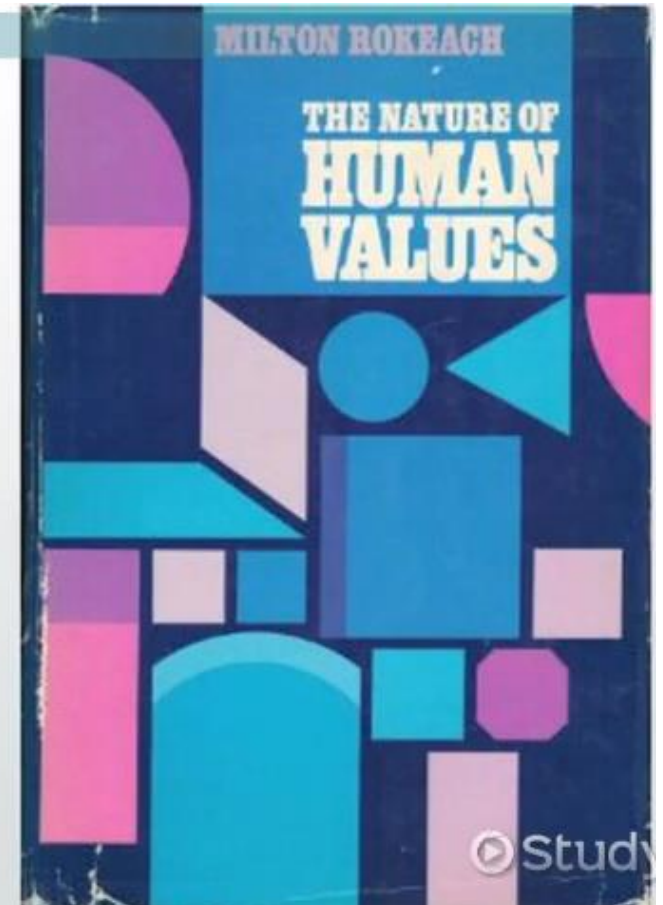
Milton Rokeach

MILTON ROKEACH

The Nature of Human Values

1973

Milton Rokeach ve Değerler Listesi

- ▶ Rokeach'a göre (1973) değer; kişisel ya da toplumsal olarak zıt ya da farklı bir davranış biçimi veya yaşam amacına karşı tercih edilen, belirli bir davranış biçimi ya da yaşam amacı şeklindeki kalıcı bir inançtır (Bilgin, 2003).
- ▶ Değerler, ideal davranış tarzları veya yaşam amaçları hakkındaki inançlardır.
- ▶ Rokeach'a göre değerler insan zihninde birbirlerine göre derecelendirilirler ve böylece hiyerarşik bir şekilde örgütlenirler. Dolayısıyla, bir değer sistemi, göreceli bir önem boyutu üzerinde tercih edilen davranış tarzları veya yaşam amaçlarıyla ilgili inançların kalıcı bir organizasyonudur.

Milton Rokeach ve Değerler Listesi

- ▶ Rokeach, değerleri “Amaç Değerler” (Terminal Values) ve “Araç Değerler” (Instrumental Values) olarak iki kategoriye ayırmaktadır.
- ▶ **Amaç değerler**, yaşamın temel amaçlarını içeren ve insan yaşamına yön veren temel değerlerdir. **Araç değerler** ise, bu amaç değerlere ulaşmak için benimsenen davranış tarzlarını içeren veya temel değerlere ulaşmayı sağlayan ikincil değerlerdir.
- ▶ **Araç değerler** sıfatlar şeklinde (dürüst / honest), **amaç değerler** ise isimler şeklinde (dürüstlük / honesty) ifade edilmeleriyle ayırt edilebilirler.

Milton Rokeach ve Değerler Listesi

- ▶ **Amaç değerler**, ben-merkezli veya toplum merkezli olabilir. Örneğin ahiret selameti ve iç huzur ben merkezli değerlerdir; güzellikler dünyası ve ulusal güvenlik ise toplum merkezli değerlerdir.
- ▶ **Araç değerler**, ahlâki içerikli veya yeterliliğe ilişkin olabilir. Ahlâki değerlerin odak noktası kişilerarası ilişkilerdir, bunlar zedelendiğinde vicdan azabı veya utanma duygusu uyandırmaktadır. Yeterliliğe dayanan araç değerler ise mantıklı olmak, entellektüel olmak gibi kişinin kendisiyle ilgili özelliklerdir (Bilgin, 2003).

Amaç Değerler	Araç Değerler
1. Ahiret Selameti (Salvation)	1. Bağımsız (Independent)
2. Aile Güvenliği (Family Security)	2. Bağışlayıcı (Forgiving)
3. Barış İçinde Bir Dünya (World Of Peace)	3. Cesaretli (Courageous)
4. Başarı Hissi (Sense Of Accomplishment)	4. Dürüst (Honest)
5. Bilgelik (Wisdom)	5. Entelektüel (Intellectual)
6. Eşitlik (Equality)	6. Geniş Görüşlü (Broadminded)
7. Gerçek Dostluk (True Friendship)	7. Hayal Gücü Kuvvetli (Imaginative)
8. Güzellikler Dünyası (world Of Beauty)	8. Hırslı (Ambitious)
9. Heyecanlı Bir Yaşam (Exciting Life),	9. İtaatkar (Obedient)
10. İ Huzur (İnner Harmony),	10. Kendini Kontrol Eden (Self Controlled)
11. Kendine Saygı (Self Respect),	11. Kibar (Polite)
12. Mutluluk (Happiness),	12. Mantıklı (Logical)
13. Olgun Sevgi (Mature Love),	13. Muktedir (Capable)
14. zgrlk (Freedom),	14. Neşeli (Cheerful)
15. Rahat Bir Yaşam (A Comfortable Life),	15. Sevecen (Loving)
16. Sosyal Tanınma (Social Recognition)	16. Sorumluluk Sahibi (Responsible)
17. Ulusal Güvenlik (National Security),	17. Temiz (Clean)
18. Zevk (Pleasure)	18. Yardımsever (Helpful)

Milton Rokeach ve Değerler Listesi

Amaç Değerler

1. Ahiret Selameti (Salvation)	10. İç Huzur (Inner Harmony),
2. Aile Güvenliği (Family Security)	11. Kendine Saygı (Self Respect),
3. Barış İçinde Bir Dünya (World Of Peace)	12. Mutluluk (Happiness),
4. Başarı Hissi (Sense Of Accomplishment)	13. Olgun Sevgi (Mature Love),
5. Bilgelik (Wisdom)	14. Özgürlük (Freedom),
6. Eşitlik (Equality)	15. Rahat Bir Yaşam (A Comfortable Life),
7. Gerçek Dostluk (True Friendship)	16. Sosyal Tanınma (Social Recognition)
8. Güzellikler Dünyası (world Of Beauty)	17. Ulusal Güvenlik (National Security),
9. Heyecanlı Bir Yaşam (Exciting Life)	18. Zevk (Pleasure)

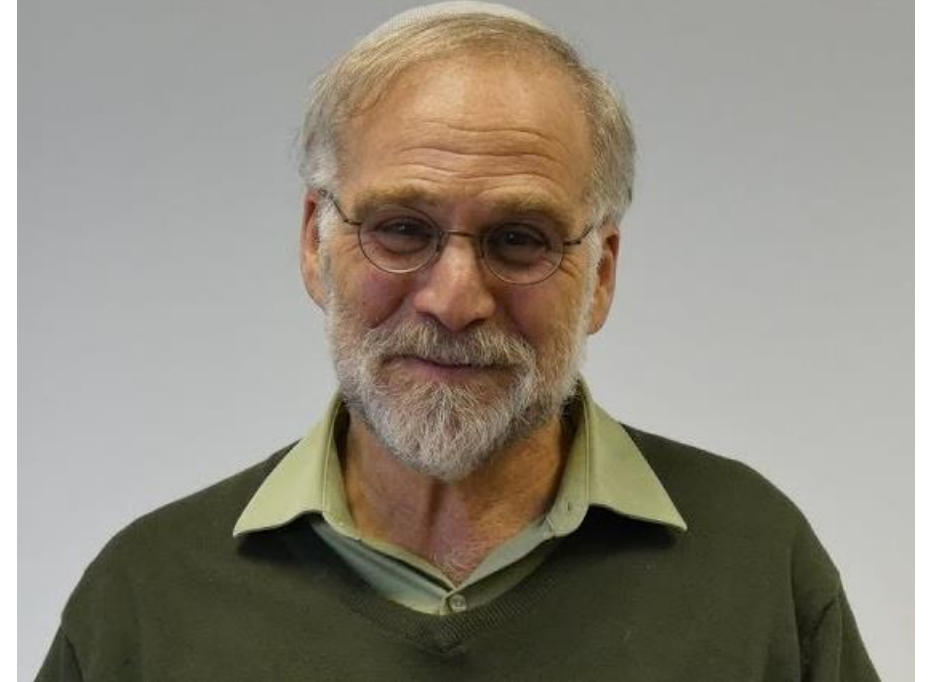
Milton Rokeach ve Değerler Listesi

Araç Değerler

1. Bağımsız (Independent)	10. Kendini Kontrol Eden (Self Controlled)
2. Bağışlayıcı (Forgiving)	11. Kibar (Polite)
3. Cesaretli (Courageous)	12. Mantıklı (Logical)
4. Dürüst (Honest)	13. Muktedir (Capable)
5. Entelektüel (Intellectual)	14. Neşeli (Cheerful)
6. Geniş Görüşlü (Broadminded)	15. Sevecen (Loving)
7. Hayal Gücü Kuvvetli (Imaginative)	16. Sorumluluk Sahibi (Responsible)
8. Hırslı (Ambitious)	17. Temiz (Clean)
9. İtaatkar (Obedient)	18. Yardımsever (Helpful)

Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflaması

- ▶ Şalom H. Schwartz, Sosyal Psikoloji alanında Colombia Üniversitesinde Master, Michigan Üniversitesinde Doktora derecelerini almıştır. Daha sonra Wisconsin Üniversitesi sosyoloji bölümüne geçmiş, 1973'te profesör olmuştur. 1979'da Hebrew Üniverstesi (İsrail) Psikoloji Bölümüne geçmiştir. Emekli olduktan sonra da araştırmalarına devam etmektedir. Uluslararası Kültürlerarası Psikoloji Derneği Başkanıdır.
- ▶ 1970'li yıllardan itibaren Geert Hofstede'in çalışmalarını takip ederek, kültürlerarası araştırmalar yapmıştır.
- ▶ Temel İnsani Değerler Kuramını geliştirmiş, sosyal öğrenme kuramı ve sosyal bilişsel kuram çerçevesinde Değerler Ölçeğinin geliştirilmesini sağlamıştır.

Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflaması

- ▶ Schwartz'ın kuramında değerler, üç evrensel ihtiyacın bilişsel temsilleri olarak kavramsallaştırılmıştır. Bunlar, bireyin biyolojik ihtiyaçları, sosyal etkileşimlerini düzenlemeyle ilgili ihtiyaçları ile grup ve toplumsal gereklilikleri yerine getirmeyle ilgili ihtiyaçlarıdır.
- ▶ Her birey ve grup; davranışlarını açıklamak, aralarındaki eşgüdümü sağlamak ve bu davranışlarını gerekçelendirmek amacıyla, ilgili ihtiyaçların bilişsel temsilleri olan değerleri kullanır.
- ▶ Schwartz, üç evrensel ihtiyaçtan hareketle, birbirine benzer veya farklı güdüsel altyapıdaki değerleri içeren ve dinamik bir yapı içinde birbirleriyle ilişkili bir süreklilik gösteren 10 değer tipi kurgulamıştır.

Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflaması

Schwartz'ın Bireyler ve Gruplar İçin Öngördüğü 10 Değer Grubu (Bacanlı, 2017)

GÜÇ	Sosyal statü, insanlar ve kaynaklar üzerinde baskınlık kurma
BAŞARI	Sosyal standartlarca belirlenen kişisel başarı yönelimi
HAZCILIK	Bedensel haz ve duyumsal doyum arayışı
UYARILIM	Heyecan ve yenilik arayışı
ÖZYÖNELİM	Bağımsız düşünme ve davranma eğilimi
EVRENSELÇİLİK	Bütün insanlar için anlayış, hoşgörü; insanların ve doğanın esenliğini koruma
İYİLİKSEVERLİK	Bireyin yakın olduğu kişilerin esenliğini koruması ve güçlendirmesi
GELENEKSELLİK	Kültürel ve dini uygulamalara ve anlayışlara saygı ve bağlılık
UYMA	Başkalarına zarar verebilecek veya toplumsal beklentilere aykırı dürtülerin ve davranışların kısıtlanması
GÜVENLİK	Benlik, toplum ve ilişkiler için güvenlik ve istikrar arayışı

Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflaması

Bu değerler birbirleriyle döngüsel bir ilişki içindedir.

Değerler iki boyuta göre konumlandırılmaktadır:

- 1) Özgenişletim – Özdeşlik
- 2) Muhafazakarlık – Yeniliğe açıklık

Özgenişletim: Güç, Başarı

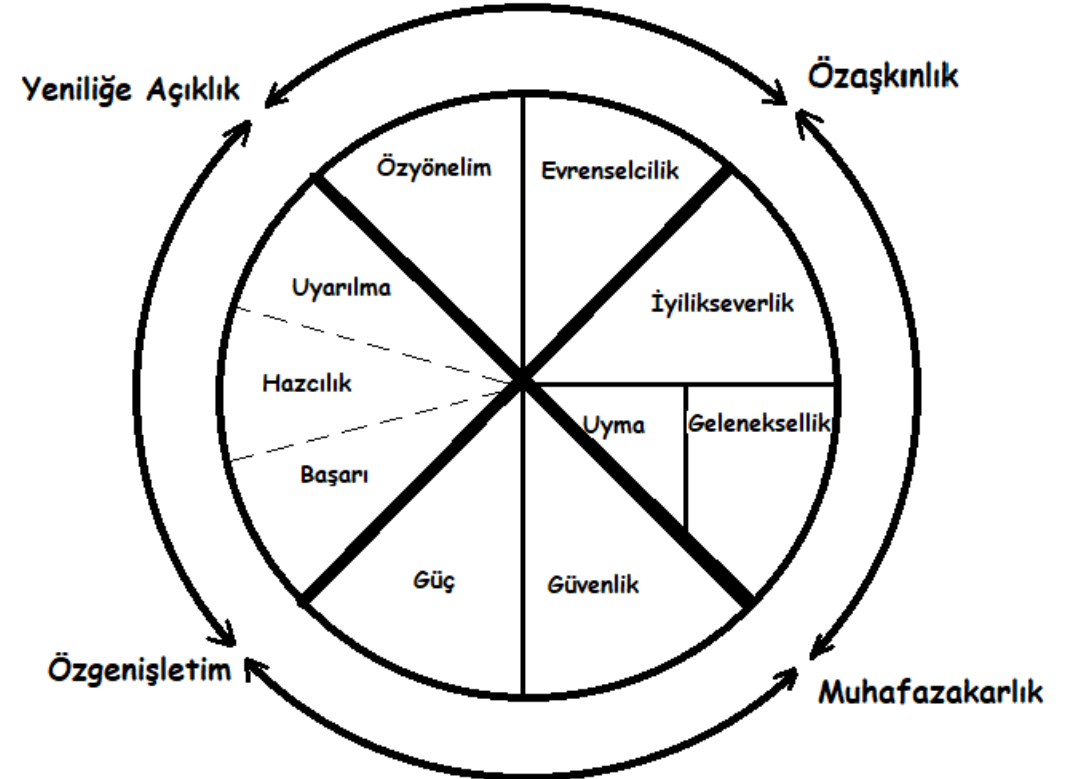
Özdeşlik: Evrensellik, İyilikseverlik

Muhafazakarlık: Geleneksellik, Güvenlik, Uyma

Yeniliğe açıklık: Özyönelim, Uyarılma

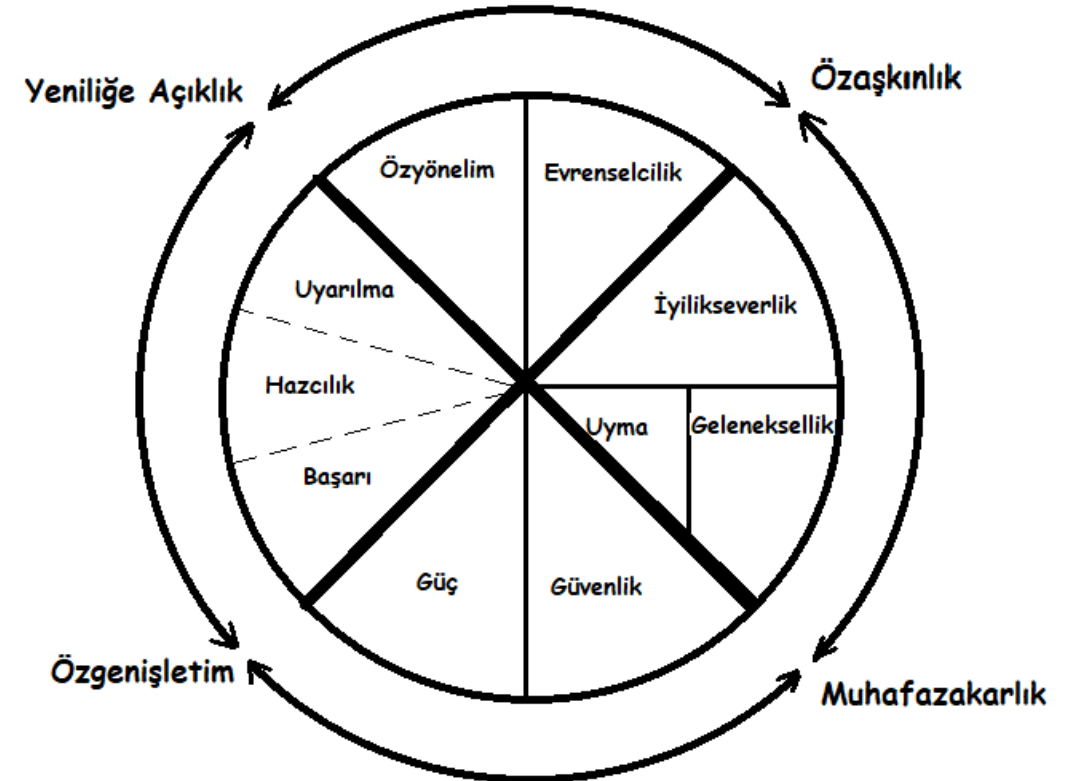
Şekilde görüldüğü gibi, aralarında uyum olan değerler birbirine yakın, aralarında uyum olmayan değerler ise zıt yönlerde konumlandırılmıştır.

Geleneksellik ve Uyma, birbirine çok yakın oldukları için tek dilimde gösterilmiştir.

Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflaması

Schwartz tarafından önerilen bu dögüsel değer yapısının evrensel olduğu öne sürölmüş ve tüm insani değerlerin bu yapı içinde yer bulacağı belirtilmiştir.

Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflaması

1) Kendini geliştirme **X** Kendini aşma

- Kendini geliştirme; bireyin kendi hedefleri üzerine odaklanır
- Kendini aşma; toplumun yararını gözetmeye odaklanır

2) Muhafazakarlık **X** Yeniliğe açıklık

- Muhafazakârlık; kendini denetleme ve değişime direnç gösterebilme
- Yeniliğe açıklık; yeni deneyimlere açıklık, bağımsız hareket edebilme, düşünebilme, hissetme

Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflaması

- ▶ Schwartz değerleri bireysel ve toplumsal olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır.
- ▶ Bireysel değerler başarı, güç, hazcılık, uyarılım ve özyönelim değerlerinden oluşmaktadır. Bu değerlerin ortak yönü, bireysel ilgi ve özelliklere vurgu yapmasıdır.
- ▶ Toplumsal değerler ise güvenlik, uyma, geleneksellik, evrensellik ve iyilikseverlik değerlerinden oluşmaktadır. Bu değerlerin vurgusu da bireylerin toplum ile olan etkileşimi üzerinedir.

	Kayı temelli hedefler Kayıp hedeflerinin engellenmesi Tehditlere karşı kendini koruma	Kayı içermeyen hedefler Kazanç hedeflerinin yükseltilmesi Öz-gelişme ve büyüme
Birey Odaklı Değerler (Bireyin ilgi alanlarını ve özelliklerini nasıl ifade ettiğini düzenleyen)	<u>Kendini Geliştirme</u> <i>Başarı Güç</i>	<u>Değişime/Yeniliğe Açıklık</u> <i>Hazcılık Uyarılım Özyönelim</i>
Toplum Odaklı Değerler (Bireyin sosyal olarak başkalarıyla nasıl ilişki kurduğunu ve onları nasıl etkilediğini düzenleyen)	<u>Muhafazakârlık</u> <i>Güvenlik Uyma Geleneksellik</i>	<u>Kendini Aşma</u> <i>Evrensellik İyilikseverlik</i>

- ▶ Değerleri, bir grubun üyelerinin kabul ve tasdik ettiği genelleştirilmiş inançlar olarak tanımlayan **Lenski ve Lenski'ye** göre ise değerler iki grup olarak sınıflandırılabilir: Pragmatik ve ideal değerler. Pragmatik değerler, bir grup veya toplumu meydana getiren üyelerin sosyal hayatlarını sürdürebilmek için birbirine muhtaç oldukları inancından kaynaklanan, hem ferdin hem grubun faydalanması esasına dayanan, uygulanma şansları veya imkanları “ideal değerler” den daha fazla olan; çalışkan olmak, birbirinin malına, canına ve ırzına tecavüz etmemek, güven verici olmak gibi ahlaki inançlardır. İdeal değerler ise, “kendini sevdiğin gibi başkasını da sev”, “bütün insanlar kardeştir” gibi gerçek hayatta uygulanabilme şansları pragmatik değerlerden daha az, gerçekten çok hayali ve ideal beklentilere dayalı olan inançlar anlamına gelmektedir

İşlevsel Değer Kuramı

(Valdiney V. Gouveia)

Bu kurama göre değerlerin iki temel işlevi vardır:

1. Eylemlerin yönlendirilmesi

Değerlerin bu işlevleri; bireysel ve sosyal olarak iki grupta ele alınmakta, bu iki gruba da girmeyen değerler ise üçüncü bir grup olarak merkezi değerler adıyla tanımlanmaktadır.

2. İhtiyaçların ifade edilmesi

Değerlerin bu işlevleri; Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde olduğu gibi, hayatta kalmaya yarayan ihtiyaçları ifade eden materyalist/faydacı değerler; özsaygı, bilgi, zihinsel ve duygusal uyarılma gibi daha üst düzey ihtiyaçları ifade eden insancıl/idealist değerler.

İşlevsel Değer Kuramı (Valdiney V. Gouveia)

		Eylemlerin Kılavuzu Olarak Değerler (Hedefler Çemberi)		
		Kişisel Hedefler (Kendi kendine birey)	Merkezi Hedefler (Yaşamın genel amacı)	Sosyal Hedefler (Topluluk içinde birey)
İhtiyaçların İfadeleri Olarak Değerler (İhtiyaç Çemberi)	Çaba değerleri (Fırsatların kaynağı olarak yaşam)	Uyarılma Değerleri <ul style="list-style-type: none">• Duygu• Haz• Cinsellik	Kişi-üstü Değerler <ul style="list-style-type: none">• Güzellik• Bilgi• Olgunluk	<u>Etkileşimci Değerler</u> <ol style="list-style-type: none">1. <u>Duyuşsallık</u>2. Ait olma3. Destek
	<u>Varkalma İhtiyaçları</u> (Tehditlerin kaynağı olarak yaşam)	İlerleme Değerleri <ul style="list-style-type: none">• Güç• Saygınlık• Başarı	Varoluş Değerleri <ul style="list-style-type: none">• Sağlık• İstikrar<u>Varkalma</u>	Normatif Değerler <ul style="list-style-type: none">• İtaat• Dindarlık• Gelenek

Temel değerlerin yönleri ve boyutları (Gouveia, Milfont ve Guerra, 2013'ten akt., Bacanlı, 2017)

Değer Eğitimi İçin Önerilen Değerler (UNESCO/UNICEF)

- ▶ **Yaşayan Değerler Eğitim Programı / YDEP (Living Values Education)**, 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü kutlamaları çerçevesinde Brahma Kumaris'in "Daha İyi Bir Dünya için Değerlerimizi Paylaşalım" isimli projede 12 evrensel değere odaklanılmıştır.
- ▶ Bu değerler; mutluluk, dürüstlük, alçakgönüllülük, işbirliği, özgürlük, sevgi, barış, saygı, sorumluluk, sadelik, hoşgörü, birlik olarak belirlenmiştir.
- ▶ **Yaşayan Değerler Eğitim Programı (YDEP)** bir eğitim programıdır. Bu program, çocukların ve genç yetişkinlerin on iki temel kişisel ve sosyal değeri keşfetmeleri ve geliştirmelerine yardımcı olmaları için eğitimcilere farklı deneysel çalışmalar ve pratik yöntemler sunmaktadır.

Değer Eğitimi İçin Önerilen Değerler (UNESCO/UNICEF)

UNESCO'nun Önerdiği Değerler

Yardımlaşma

Barış / Huzur

Özgürlük

Saygı

Mutluluk

Sorumluluk

Dürüstlük

Sadelik

Alçakgönüllülük

Hoşgörü (Tolerans)

Sevgi

Birlik

Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı Kapsamında Değer Eğitimi ve Önerilen Sınıflandırma (Bacanlı, 2017)

- ▶ Değer eğitimi, belli hedefleri ve amaçları olan bir etkinliktir.
- ▶ Değerin eğitim amacıyla sınıflandırılması, öncelikle değerlerin tanımlanmasını gerektirir.
- ▶ Değerlerin öğrencilere anlatılabilmesi için değerlerin *somutlaştırılması* gerekir. Somutlaştırma hem eğitim etkinliğinin düzenlenmesi için gereklidir, hem de öğrencilerin zihinsel gelişim düzeylerine uygunluk açısından gereklidir.
- ▶ Değer eğitimi öğrenciye bir değeri sadece terim (örneğin «sevgi») olarak öğretmek demek değildir. Bu değerün çocuğun düzeyine uygun olarak somutlaştırılması, sınırlarının çizilmesi, diğer değerlerle ilişkisinin açıklanması gerekir.

Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı Kapsamında Değer Eğitimi ve Önerilen Sınıflandırma (Bacanlı, 2017)

- ▶ **ÖRNEK:** Sevgi bir değerdir. Eğitim açısından bu değerın eğitiminde somut hedefler belirlenmelidir. Örnek olarak;
 - ▶ Anababayı sevmek
 - ▶ Arkadaşları sevmek
 - ▶ Vatani sevmek
 - ▶ Doğayı sevmek
 - ▶ İnsanları sevmek
 - ▶ Birey olarak insanları sevmek

Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı Kapsamında Değer Eğitimi ve Önerilen Sınıflandırma (Bacanlı, 2017)

Değerler, eğitim amacıyla şu şekilde sınıflandırılabilir:

- 1) Kişinin kendisiyle ilgili değerler
- 2) Kişinin ilişkileriyle ilgili değerler
- 3) İçinde yaşanılan toplumla ilgili değerler
- 4) Doğa ve evrenle ilgili değerler

Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı Kapsamında Değer Eğitimi ve Önerilen Sınıflandırma (Bacanlı, 2017)

Değerler iki boyuta göre de sınıflandırılabilir:

1. Olumlu X Olumsuz (Yaklaşma X Kaçınma)

Bazı değerler olumludur, kişiye ulaşabileceği bir hedef verir. Örneğin «dürüst olacaksın».

Bazı değerler ise kaçınma hedefleridir. Örneğin «öldürmeyeceksin»

2. Kişisel X Kişisel olmayan (?)

Bazı hedefler kişinin kendisiyle ilgilidir. Kişisel hedefler de olumlu (örneğin; başarılı olmak) veya olumsuz (örneğin; başarısızlığa düşmemek) olabilir.

Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı Kapsamında Değer Eğitimi ve Önerilen Sınıflandırma (Bacanlı, 2017)

Değer eğitimi programı geliştirilirken dikkat edilmesi önerilen hususlar:

- ▶ Değerler somut hedefler ve davranışlar şeklinde ifade edilmelidir.
- ▶ Değerler zıtlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Öğrenciler bir değere sahip olduklarında o değere sahip olmayanların ne olabileceğini bilmelidir.
- ▶ Değerler nesnelereyle ele alınmalıdır.
- ▶ Değerin olumlu (yaklaşma) veya olumsuz (uzaklaşma) değerlik taşıyabileceği hesaba katılmalıdır. Yani değerler olumlu bir şekilde ifade edilebileceği gibi (örneğin bazıları zengin olmayı değerli bulabilir), olumsuz bir şekilde de ifade edilebilir (örneğin bazı kişiler yoksulluktan kurtulmayı değerli bulabilirler).